

Eleştiri Yapmanın ve Eleştirmen Olmanın Koşulları

Sıtkı M. ERİNÇ

Prof. Dr.,

Sanat Yazarı, Eleştirmen

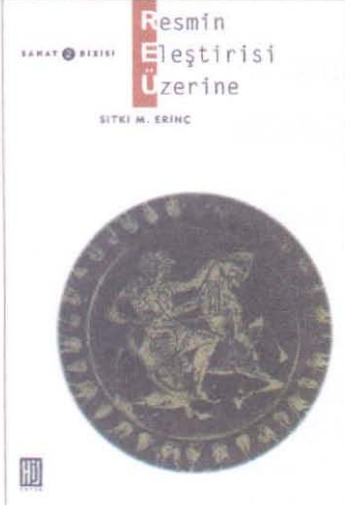
İnsanoğlunun en doğal haklarından biri de eleştiri yapmaktır. İnsana bağlı değerlerin başında gelen bu hak, bir anlamda da onun özgürlüğünün, özgür olduğunun temel kanıtıdır. Eleştiri hakkı verilmeyen ya da eleştiri hakkı bireylerinin elinden alınan toplumlarda, demokrasiden söz etmek olanaksızdır.

Eleştiri; bir kimsenin, dolaylı ya da dolaysız ilişki kurduğu somut ya da soyut her türlü varolan üzerine edinimlerini ve bu edinimlerle ilgili kişisel değerlendirmelerini ortaya koymasđ, açıklamasđ demektir.

Eleştiriyi böyle tanımladığımızda temel koşullarını, en öz şekilde şöyle sıralayabiliriz herhalde: Önce, eleştiri yapacak bir “kişi” olacak. Sonra o kişi bir varolanla “ilişki” kuracak ve bu ilişkiden, hem ilişki kurduğu üzerine, hem de ilişki biçimi üzerine kimi “bilgiler” elde edecek. Dördüncü basamak olarak, bu bilgileri “değerlendirecek”, nihayet bu değerlendirmeyi, başkalarının anlayabileceği bir şekilde “ifade” edecek. Bu beş basamak olmadıkça, bu basamakların niteliklerine bile geçmeden, bir eleştiri eyleminin olmadığı derhal söylenebilir. Bunun aksini savunmak, kanımca söz konusu bile değildir. En azından bu beş basamağı içermeyen fakat eleştiri adı altında yapılan beyanlar olsa olsa demagoji olarak tanımlanabilir.

Eleştiride, ifadeden kaçınmak, ya da zamanında ifade etmemek, edememek hem eleştiriye yok eder, hem de kişilik yapısı; eleştiri hakkını kullanamayan, ya da gecikmiş olarak kullanmaya kalkan kişilik yapısı üzerine olumsuz yargılar oluşturur.

Özgürlüğün var farz edildiği, demokratik sistemin işlediği zannedilen ülkelerde eleştiriden kaçınmak bir kişilik sorunudur. Kişilik oluşmamış oluşmamıştır, fakat bu, kimi çıkar çatışmalarıyla, bu çıkar çatışmaları gerekçe olarak ortaya konulup, örtünmek, gizlenmek istenir. Eleştiri hakkını kullanma zamanı geldiğinde bunu kullanmamak, kullanamamak, bir olgunluk bir hoşgörü, bir bağışlama, bir aldırma gibi gösterilse bile, gösterilmek istense dahi aslında altında er ya da geç kendini açığa çıkaracak bir kişilik sorunu yatar.

Eleştiri hakkını kendi iradesiyle baskı altında tutma bir zayıflıktır, kendine, bilgisine, değerlendirmesine, bunlardan birine, bir kaçına veya tümüne güvensizliktir, korkaklıktır.

Kişilikli kimse, bütün ilişkilerinde ilişki kurduğu üzerine “doğru bilgi” gerektiğinde “kanıtlanabilir bilgi” edinmek için çaba sarf eder ve bu edinimlerini yeterli bulduğunda da bunlar üzerine değerlendirmeye geçer. Yani değerlendirme işleminden önce edinilmiş bulunulan bilginin kalitesi ve kaditesi üzerine bir doyum sağlamak kaçınılmazdır.

Bilginin azlığı, yetersizliği ya da güvenilirliğinin yeterince sınınamamış durumda bulunması, değerlendirme işlemi de güvensiz ve geçersiz duruma sokar.

Eleştiri, yaşamımızın her anının bir eylemi olarak karşımıza çıkar. Kimi sıradan ilişkiler üzerinedir, kimi ise etkisi; dünyayı algılayışımızı, bugüne bakışımızı insana bağlı değerlerimizi ve insanlık anlayışımızı etkileyen ilişkiler üzerinedir. Eleştiri, sonuçta, kurulan ilişkilerin bir değerlendirmesi olduğu için kendi kimliğimizin de hem bir ifadesidir, hem de bir kanıttır. Eleştiri yaşamın her anında bilinçli, ya da bilinçsiz olarak, adeta bir güdü gibi ortaya çıktığı için fazla üzerinde durmayız. Ya da çoğunluk, yaptıkları eleştirilerin sorumluluğunu fazla, hatta hiç üslenmez. Bu tür eleştirilerde, eleştiriye hem taraf olanlar, hem de tanık olanlar eleştiriye fazla ciddiye almazlar, “hı hı” deyip geçerler.

“Dün dündür, bu gün, bugündür” mantığı ile yapılan eleştiriler söz kalabalığından başka bir anlama gelmez, gelemez.

Günlük yaşamın kaçınılmaz bir etkinliği olarak değil de bir meslek olarak eleştiri yapmak, “eleştirmenlik alanını” oluşturur. Yani, eleştirmenlik profesyonel bir meslek dalıdır ve tüm bilimsel, sanatsal alanları kapsar.

Sözelimi, “Gurme” bir eleştirmendir ve belli yiyeceklerin, içeceklerin önce tanımını yapar ve sonra da bunların belli yerlerdeki yapıtlarını, lezzet olarak değerlendirir. Bu değerlendirmede kendi ağız tadını ölçüt alır, ama, okuyucularının, dinleyicilerinin en az çoğunluğunun da bu tadı paylaçağını

farz eder. Nitekim gün gelip bir Gurme'nin önerilerini deneyenler genel olarak değerlendirmesine de katılırlar. Yani Gurme, kimi insanlara doğru yolu ve doğru değerlendirmeyi göstermiş, onlara o yiyecek ya da içecek hakkında doğru bilgi vermiş olur. Bu nedenle de "Gurme" tanımlamasını hak ederler.

Bir eleştirmenin yargısı kalıcı izli olmak durumundadır. Başka bir deyişle, belli bir yargının eleştiri olarak kabul edilebilmesi için o yargının kalıcı izli olması ön koşuldur. Zaman ve mekan bakımından varlığını en çok ve en uzun süre koruyabilen eleştiri diğer eleştirilere oranla daha doğru, daha iyi eleştiri demektir ve o eleştiriye de bilimsellik sıfatını bu niteliği, yani kalıcılığını verir. Kalıcılık ise, bir eleştirmenin yargılarına, zaman ve mekan bakımından katılma payının yüksek olması demektir.

Eleştirmeleri, eleştiri alanlarına göre sınıflayabileceğimiz gibi, eleştirileri de hem yapıldıkları alan, hem de yapılış biçimleri olarak çok farklı şekillerde sınıflamak olasılıklıdır. Bu sınıflamalardan, alan ölçüt alındığında, biri de sanat eleştirileridir.

Sanat eleştirilerini, diğer eleştirilerden ayıran temel nitelik, sadece alan değildir. Aynı zamanda eleştirmenin nitelikleri de, diğer eleştiri alanlarının eleştirmenlerinden özde farklılık gösterir.

Sanat alanını da eleştiri yapmak için, sanat eleştirmeni olmak için, sadece sanatla iç içe bulunmak yetersizdir. Yani, sanatın bir alanında ürün veriyor olmak, eğitici olmak, sanat galerisi çalıştırmak, sanat yayınları satmak v.b. işlerle uğraşmak, sanat üzerine eleştiri yapmak için yeterli sayılamaz. Ya da, daha ölçülü bir ifade ile, böyle durumlarda çok sınırlı eleştiri yapılabilir.

Sanat alanının doğası, diğer alanlardan farklı olduğu için, alanın derinlemesine ve genişlemesine bilgisi ve bu bilginin sınındığı ve kanıtlandığı deneyim, diğer alanlarda eleştiri için yeterli olduğu halde sanatta yetersiz kalır. Yani, sözgelimi ekonomi alanında sağlam bilgilerle donanmak, deneyim sahibi olmak saygın bir eleştirmen olmak için yeterlidir. Ama bu nitelik sanat için yeterli sayılmaz.

Sanat alanında iyi bir eleştirmek olabilmek için, yani sanat üzerine yaptığımız bir eleştirinin güvenilirliği ve geçerliği üzerine olumlu bir yargı getirebilmek için bilgi ve deneyimin yanı sıra iki çok önemli edinime de gereksinim vardır. Bunlar; yetenek ve görgü...

Bir sanatçı için aranan yetenek, bir eleştirmen içinde aranır. Sanatçı ile

Bu konuda daha fazla bilgi için bakınız:

- 1- "Resimin Eleştirisi Üzerine" Sıtkı M. ERİNÇ, Hil Yayınları, İstanbul, 1995
- 2- "Kültür Sanat Sanat Kültür", Sıtkı M.ERİNÇ, Çınar Yayınları, İstanbul, 1995
- 3- "Sanatın Boyutları", Sıtkı M.ERİNÇ, Çınar Yayınları, İstanbul, 1998
- 4- "Sanat Psikolojisine Giriş", Sh: 112-151, Sıtkı M.ERİNÇ, Ayraç Yay., Ankara, 1998

eleştirmeni belli bir noktadan sonra birbirinden ayıran temel farklılık, meslek seçmedeki tercihtir. Yani aynı yetenekte olan, olduğu farz ya da kabul edilen iki kişiden biri şunu meslek seçmiştir, diğeri de bunu.. Bu tercihlerine göre de eğitim görmüşlerdir. Meslek, zaman içinde hem kişiliği etkiler, hem de yeteneği. Yani tavuk ve yumurta ilişkisi içinde meslek ile yetenek birbirini değiştirir, geliştirir ve yönlendirir. İki mesleğin birlikte yapılamayacağına dair de bir yargı yoktur. Yeter ki o kişi tıpkı sanat üretmek için aldığı eğitim yanında eleştiri yapabilmek için de eğitim almış olsun. Yani birinde eğitilmiş bir kişi diğesinde de eğitilmiş sayılmaz, sayılmaz.

Özellikle az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerde, eğitim ve buna bağlı olarak meslek seçme, ilgi ve yeteneklerden çok bilgiye ve şansa bağlı olduğu için, her hangi bir alanda çalışıyor olanın o alanda yeteneği de var şeklinde yorumlanması oldukça zordur. Sanat alanı da bunlardan biridir diye düşünebilir. Yani belli bir süre içinde iyi eğitim görmüş bir kimsenin belli bir sanat alanında ürün veriyor olması o alanda iyi yetişmiş, yetiştirilmiş olması nedeniyledir yoksa yetenekli olduğundan değil. Alan bilgisi de doğru eleştiri, kalıcı eleştiri için yeterli değildir.

Özellikle sanatta, görgü, kimi zaman bilginin de önünde gelir. Bilgi bir alanda derinlemesine eğitim sahibi olmayı sağlar ve eğitim kurumları ve araçları aracılığı ile elde edilir ama görgü, adeta bir “veraset” yolu ile elde edilir ve bir kaç nesillik tutum ve davranışları da içine alır. Bilgi alanı tanımaya olanak verdiği halde görgü dünyaya ve geleceğe doğru bakmaya yardımcı olur. Bu, nedenle de bir sanat eleştirisinin kalıcı izli olabilmesi ancak ikinci yolla sağlananlara bağlıdır.

Bilgi, alanında “Bilgi Kişi” sıfatını almak için ön koşuldur. Görgü ise “Aydın Kişi” olmanın ön koşuldur. Bilgi, bir sanat eserine belli bir açıdan bakmayı olanaklı kıldığı halde, görgü, pek çok açıdan yapıtı değerlendirmeye imkan verir.

Sonuç olarak, iyi bir eleştiri yapmak için, iyi bir eleştirmen olmak için, dünya üzerine sağlıklı bir edininim sahibi olmak ve bu edininimlerin denenmiş ve sınanmış olması kaçınılmazdır denebilir. Sadece bugünün koşulları ile, belli çıkarlar adına bir sanat eserine bakmak eleştiri yapmak değildir ve olamaz da.

Ülkemizde, neredeyse yüz elli yıllık bir geçmişe dayanan plastik sanatlarda hala sanat eleştirisi için bir eğitim programının olmayışı, eleştirinin anlamı ve eleştirmenin tanımı üzerine yapıla gelen yanlışlıkların devam etmesine de neden olmaktadır. Ehil ellerde böyle bir program kurgulandığında bazı gerçeklerin daha daha da netleşeceğine ve eleştiri üzerine yeni bir sayfa açılacağına inanmaktayım.